



## VINOVĂȚIA – CONDIȚIE A RĂSPUNDERII CIVILE DELICTUALE ÎN DOCTRINA CONTEMPORANĂ A DIFERITELOR STATE

Tatiana IVANCOVA,  
doctorandă

### SUMMARY

In the following article, the author tried to explain the essence of some forms of the guilt as an important element of the institute of civil juridical responsibility, especially of dilectual one, founding, first of all, on study of doctrines from different states, stipulations of the laws of the Republic of Moldova, still discussable problem because there are different opinions and regulations regarding it. The author makes a reference to literature of specialty, laws dedicated to guilt, its forms in France, Germany, Russian Federation, Romania, and Republic of Moldova, under an actual contemporary aspect, on the basis of which the author makes a number of conclusions, by means of which it is distinguished the essence, characteristic features, forms, necessity and peculiarities of the guilt as a condition of contractual civil juridical responsibility, different opinions of different authors which are or are not supported by the author. In the article there is also mentioned that at an international level there were undertook the first attempts to create a unified regime of the term and forms of the guilt. The author refers just to the guilt in the framework of civil juridical dilectual responsibility.

### SUMAR

În articolul ce urmează, autorul a încercat să explice esența unor forme ale vinovăției în calitate de element important al institutului răspunderii juridice civile, îndeosebi a celei delictuale, bazându-se mai ales pe studiul doctrinei diferitelor state, pe reglementările din legislația Republicii Moldova. Această problemă rămîne discutabilă pînă în prezent, deoarece există opinii și reglementări diferite ale ei. Autorul face o caracteristică a literaturii de specialitate, a legislației dedicate formelor vinovăției din Franța, Germania, Federația Rusă, România, Republica Moldova, sub aspect contemporan, în temeiul căruia autorul ajunge la un șir de concluzii prin care se evidențiază esența, caracterele și necesitatea formelor vinovăției, opiniile diverse ale diferiților savanți, care sînt sau nu sînt susținute de autor. În articol se menționează că la nivel internațional au fost întreprinse primele încercări de creare a unui regim unificat al noțiunii și formelor de vinovăție. Autorul se referă doar la vinovăția din cadrul răspunderii juridice civile delictuale.

**A**ctualitatea acestei teme este evidentă, deoarece pentru a face o cercetare științifică națională este important să studiem și opiniile cercetătorilor din alte state asupra problemei abordate. Din analiza literaturii de specialitate ne convingem că vinovăția, în calitate de condiție a răspunderii juridice civile, nu s-a bucurat de atenția cuvenită a specialiștilor de la noi din țară, fiind studiată mai mult în așa țări ca Franța, Federația Rusă, Germania, România, iar opiniile doctrinarilor sînt destul de controversate.

Studiind literatura de specialitate și legislația în vigoare (art. 1398-1425 Cod civil al Republicii Moldova), s-a observat că for-

mele vinovăției din dreptul civil au servit drept temei de discuții privind utilizarea noțiunii de vinovăție, deoarece s-a stabilit că această noțiune este însoțită sau înlocuită de mai multe cuvinte, și anume: *culpă*, *vinovăție*, *greșeală*, care în diferite state au diferite sensuri. Astfel, apare necesitatea unei unificări de ordin terminologic, pentru o aplicare mai corectă a răspunderii juridice civile. În acest sens, se cere o modificare a CC RM, prin care să se precizeze noțiunile utilizate, așa cum s-a făcut în Codul penal al RM.

Doctrina din Republica Moldova nu conține nici o monografie dedicată vinovăției în dreptul civil sau „vinovăției drept condiție

a răspunderii juridice civile”; nu există monografii privind studiul vinovăției în alte domenii sau ramuri de drept. Nu există nici lucrări de cercetare științifică consacrate integral vinovăției. Unele aspecte ale vinovăției în calitate de condiție a răspunderii juridice sînt abordate de profesorul D. Baltag, care analizează această noțiune din punctul de vedere al teoriei generale a dreptului. Evidențiem lucrările sale „Teoria răspunderii și responsabilității juridice” [1], „Vinovăția – temei sau condiție a răspunderii juridice?” [2, p.18] și altele. Autorul, pentru a răspunde la întrebarea pusă în titlu, încearcă să elucideze modul în care ar trebui să fie aplicată vinovăția, de-



oarece domeniul studiat reprezintă cîmpul unor aprinse și complicate controverse, cu un accentuat caracter filosofic. Dezbaterile la această temă, îndeosebi în doctrina penală, în ultimele decenii devin tot mai aprigi, determinînd nu doar schimbări de paradigme, ci și de soluții legislative. D. Baltag concluzionează că toate faptele ilicite, indiferent de natura lor și de forma de răspundere pe care o generează, pot antrena răspunderea numai în măsura în care autorul lor are o anumită poziție subiectivă față de consecințele negative produse de ele.

E. Cojocari, A. Bloșenco, Gh. Avornic, B. Sosna și alții de asemenea au studiat unele aspecte ale noțiunii de vinovăție în calitate de condiție a răspunderii juridice civile.

E. Cojocari a consacrat acestei probleme mai multe lucrări. Putem evidenția monografia „Drept civil. Răspunderea juridică civilă”, în care autoarea face o deosebire esențială între vinovăția ca o condiție a răspunderii civile contractuale și vinovăția ca o condiție a răspunderii juridice civile delictuale, evidențiind multe trăsături și caractere specifice [3]. Autoarea abordează această temă și într-un șir de articole științifice, cum ar fi: „Răspunderea civilă și categoriile ei” (*Analele ULIM. Drept*, vol. 2, Chișinău, 1997, p. 25-34), „Culpa și formele ei în dreptul civil” (*Symposia Professorum*, seria *Drept*, 2002), „Aplicarea răspunderii juridice delictuale pentru prejudiciile cauzate de minori”, (*Symposia Professorum*, seria *Drept*. Materialele sesiunii științifice din 10-11 octombrie, 2003. Chișinău, 2004, p. 97-101) [4-6], în care cercetează această noțiune, precum și formele ei.

Menționăm lucrările cu referință la vinovăția din cadrul răspunderii juridice civile delictuale scrise de A. Bloșenco. O deosebită atenție i se acordă acestei forme a vinovăției în lucrarea „Răspunderea juridică delictuală”. Autorul a semnat mai multe articole științifice în care se analizează noțiunea și conținutul prejudiciilor delictuale: „Răspunderea pentru prejudiciul cauzat de minori și persoane incapabile”, „Răspunderea pentru prejudiciul cauzat de un izvor de pericol sporit”; „Răspunderea pentru prejudiciul cauzat prin vătămarea sănătății” [7-9] etc.

În doctrina multor state, cum ar fi România, Franța, Republica Moldova, Federația Rusă, faptele ilicite sînt grupate în mai multe categorii. În doctrina română și cea din Republica Moldova clasificarea faptelor generatoare de răspundere civilă delictuală se face în baza diferitelor criterii. Astfel, în funcție de izvorul cauzator de fapte ilicite delictuale, deosebim răspunderea civilă delictuală pentru fapta proprie, răspunderea civilă delictuală pentru fapta altei persoane, răspunderea civilă delictuală pentru fapta produsă de lucruri, răspunderea civilă delictuală pentru fapta ilicită produsă de animale. Specifică doar pentru RM este răspunderea civilă delictuală pentru fapta producătoare de prejudicii prin produse defectuoase.

În categoriile indicate legiuitorul prevede cerințe concrete, dar variate referitoare la vinovăție. În conținutul p. (1) al art. 1398 CC RM se prevede că cel care acționează față de altul în mod ilicit, cu vinovăție, este obligat să repare prejudiciul patrimonial, iar în cazurile prevăzute de lege - și

prejudiciul moral cauzat prin acțiune sau omisiune. Deci, vinovăția trebuie să existe în toate cazurile de cauzare a prejudiciului în rezultatul unei acțiuni ilicite. Astfel, pentru aplicarea răspunderii civile delictuale pentru fapta proprie a acestei persoane fizice sau juridice este necesar de a stabili existența vinovăției în orice formă a ei.

Analizînd categoriile indicate mai sus, observăm că în unele vinovății se referă direct la persoana care a cauzat prejudiciul, adică este directă, și evident că față de această persoană se va aplica și răspunderea juridică civilă delictuală, iar în alte categorii răspunderea juridică civilă delictuală se va aplica față de alte persoane, iar vinovăția acestora se prezumă.

În continuare vom analiza lucrările privind vinovăția în răspunderea juridică civilă din România. Încă în anul 1946, în lucrarea savantului român Nicolae D. Ghimpa „Responsabilitatea civilă delictuală și contractuală” se examinează și vinovăția drept condiție a acesteia. Autorul, delimitînd cele două forme ale răspunderii civile, evidențiază și criteriile de delimitare a vinovăției în cele două forme [10, p. 62-78]. Prezintă interes deosebit lucrarea savantului I. Dogaru „Valențele juridice ale voinței”, în care autorul face o tangență între vinovăție și voință [11].

Dintre autorii români îl vom evidenția pe Ioan-Dorel Romoșan, care a semnat lucrarea „Vinovăția în dreptul civil român”. Acest savant a fost primul care a făcut o cercetare integrală și multiaspectuală a vinovăției în dreptul civil din România. În lucrarea menționată se constată că în dreptul civil vinovăția este un element esențial al



răspunderii, ea transformă ilicitul în imputabil, însă datorită complexității extraordinare a vieții sociale căreia îi vine în întâmpinare norma juridică civilă, nu se poate explica întotdeauna și evidenția suficient de clar prezența factorului subiectiv reproșabil în cadrul conduitei umane. Autorul arată că literatura de specialitate și practica judiciară au căutat soluții care să dea răspuns la asemenea întrebări, arătându-se că n-ar fi nici moral, nici drept ca autorul faptei ilicite, care are posibilități materiale, să nu participe, măcar în parte, la repararea prejudiciului. Cercetătorul abordează și alte probleme referitoare la vinovăție din dreptul civil, ținând cont de prevederile legale ale perioadei de pînă la 1999.

Dorim să menționăm o lucrare mai recentă a autoarei Lacrima Rodica Boilă, „Răspunderea civilă delectuală subiectivă”, în care, deși accentul se pune pe cercetarea răspunderii juridice civile delictuale subiective, totuși este cercetată destul de minuțios și vinovăția în calitate de element al acesteia. Specificul lucrării date mai constă și în insistența autoarei privind utilizarea noțiunii de culpă, și nu de vinovăție [13, p. 33-127].

Savanții M. Eliescu [14], Ion M. Anghel, Francisc Deak, Marin F. Popa [15], Tudor R. Popescu, Petre Anca [16], Traian Ionașcu, Eugen A. Barasch [17] și alții, cercetînd răspunderea juridică civilă, fac unele referințe și în legătură cu noțiunea de vinovăție în dreptul civil. Constantin Stătescu și Corneliu Bîrsan, în lucrarea „Drept civil. Teoria generală a obligațiilor” [18], fac o analiză minuțioasă a vinovăției – condiție sau element al răspunderii juridice delictuale,

și în linii mai generale se referă la vinovăție în răspunderea juridică civilă contractuală.

Principala caracteristică a poziției doctrinei franceze în domeniul răspunderii civile pentru fapta proprie o constituie interpretarea culpei civile ca fiind „o sursă de răspundere civilă”, prin includerea faptei ilicite în conținutul acesteia. Pentru obținerea reparării prejudiciului, victima trebuie să facă dovada existenței unui prejudiciu, culpei persoanei responsabile și legăturii de cauzalitate dintre acestea. În structura elementelor constitutive, culpa persoanei responsabile este interpretată din perspectiva componentelor sale, *ilicitețea și imputabilitatea* conduitei acesteia. În conținutul culpei este, astfel, inclus *elementul obiectiv*, care constă în săvîrșirea unei fapte sau omisiunea de a efectua o anumită activitate, prin care a fost încălcată o îndatorire sau o obligație juridică, precum și *elementul subiectiv*, cel al imputabilității conduitei adoptate, reprezentînd aptitudinea psihologică a persoanei de a înțelege semnificația faptelor sale și de a-și asuma răspunderea consecințelor lor.

Problema definirii culpei civile a preocupat doctrina și jurisprudența franceză încă din perioada redactării Codului civil francez, fiind esențială pentru angajarea răspunderii civile delictuale. Inițial, a fost considerat fundamentul unic al răspunderii pentru fapta proprie, fără a se face distincție cu privire la gravitatea culpei și trăsăturile sale specifice în anumite domenii. Ulterior, legea și jurisprudența au adăugat efecte particulare pentru anumite categorii de fapte ilicite, ceea ce a contribuit la reconstitu-

irea unei adevărate „ierarhii” în raport de gravitatea *culpei persoanei responsabile*.

Articolul 1382 C. civ. francez a instituit principiul general potrivit căruia culpa făptuitorului angajează răspunderea acestuia, fără nici o referire la natura obligațiilor încălcate, iar art. 1383 C. civ. francez a invocat simpla neglijență sau imprudența, prin încălcarea obligației generale de diligență și prudență. În literatura juridică franceză s-a exprimat de-a lungul timpului o diversitate de opinii privind conținutul culpei civile. În esență, controversele au privit raportul dintre *ilicitețea și imputabilitatea conduitei persoanei responsabile*. Majoritatea autorilor au considerat că în conținutul *culpei*, faptul generator de responsabilitate constă într-o acțiune sau o inacțiune care este în primul rînd *ilicită*, prin încălcarea drepturilor subiective și a intereselor legitime ale altor persoane, dar și *imputabilă* autorului său.

După gravitatea culpei, deosebim: *culpa intenționată*, caracterizată prin dorința de a dăuna, cum este *culpa de neiertat*, de o gravitate excepțională, întîlnită în cazul transportului aerian, maritim și în accidente de muncă, și *culpa gravă*, asimilată dolului, constatată, de obicei, la profesioniști, respectiv *culpa neintenționată*, în variantele neglijenței sau imprudenței.

Savanții G. Marty și alții au apreciat conceptul de ilicitețe *ambiguu, inutil și chiar periculos*, prin aceea că există riscul de a considera că împotriva celui care acționează respectînd obligația legală sau regulamentară, dar, cu toate acestea, cauzează altuia un



prejudiciu, nu se poate niciodată angaja răspunderea civilă, deoarece ar fi o eroare [19-20].

Oportunitatea includerii *imputabilității* ca element constitutiv al culpei civile a fost analizată prin prisma fundamentului subiectiv al răspunderii civile. Actele, pentru a fi culpabile, trebuie să fie imputabile autorului lor, deoarece acesta ar trebui să acționeze pe deplin conștient, avînd capacitatea de a înțelege consecințele socialmente periculoase ale faptelor sale. Această orientare doctrinară a acordat un rol preponderent funcției preventiv-educative a răspunderii, care acționează în scopul moralizării comportamentelor umane și sancționării făptuitorului.

Pentru autorii care au susținut orientarea răspunderii civile delictuale către un fundament obiectiv, imputabilitatea faptei delictuale nu este o condiție esențială, fiind suficientă constatarea încălcării unei obligații legal instituite prin adoptarea unei conduite ilicite. În susținerea acestei afirmații s-a exemplificat cu posibilitatea angajării răspunderii civile a persoanei juridice sau a persoanei fizice căreia, fie datorită vârstei fragede, fie datorită stării de sănătate fizică sau mentală, nu i se poate imputa vinovăția în comiterea faptei prejudiciabile, neavînd discernămîntul faptelor sale.

Necesitatea asigurării unei protecții sporite victimei faptei ilicite prin aplicarea principiului fundamentării răspunderii pe ideea de risc a contribuit la *deformarea, marginalizarea, pînă la dispariția elementului imputabilității*, fiind angajată răspunderea chiar și în absența oricărei culpe. Discursul asupra inoportunității imputabilității ca element al culpei civile a

culminat cu propunerea unui nou fundament al răspunderii civile – cel al *culpei obiective* [21].

Doctrina franceză contemporană, aproape în unanimitate, consideră că imputabilitatea faptei este exterioară culpei delictuale. Această orientare poate susține angajarea răspunderii persoanei fără discernămînt sau a persoanei juridice. Potrivit autorului Patrice Jourdain, imputabilitatea nu poate fi o condiție sau un element al culpei, deoarece nu este necesară angajării răspunderii, spre deosebire de răspunderea penală care, prin esența sa, este o răspundere strict personală, stabilită în raport de vinovăția făptuitorului [22].

În doctrina germană și în doctrina din alte țări cu orientare juridică germanică [23], a fost afirmată teoria „relativității aquiliane”, cu referire la distincția dintre caracterul relativ sau absolut al culpei civile. Potrivit acestei teorii, încălcarea obligației instituite într-o normă de conduită nu este culpabilă și, în consecință, generatoare de răspundere cu privire la anumite persoane care nu au discernămîntul faptelor lor, față de care trebuie asigurată protecția. Această teorie și-a găsit ecou în doctrina din alte țări de orientare germanică, cum sînt Suedia, Turcia și Austria, fără a fi consacrată legislativ. De asemenea, a fost acceptată în Olanda și a avut o „bună primire” în Common Law (SUA și Anglia).

Doctrina franceză contemporană apreciază că ne aflăm într-un „impas” privind modul de interpretare a fundamentelor răspunderii civile, astfel cum sînt reglementate în Codul civil – „inima dreptului nostru privat”, față de realitățile societății moderne. Principiul răs-

punderii personale pentru culpă a dominat sistemul juridic francez pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, cînd s-a pus problema fundamentării răspunderii pentru lucruri. Treptat, în alte domenii – răspunderea părinților, răspunderea comitenților sau răspunderea pentru ruina edificiilor – s-au consacrat fundamente obiective, riscul sau garanția, ajungîndu-se la extinderea acestora prin interpretarea aplicabilității lor aproape generale. În jurisprudență culpa este invocată tot mai puțin, doar în cazurile în care legea condiționează angajarea răspunderii de dovada unei conduite culpabile. Răspunderea obiectivă „cucerește tot mai multe teritorii”. În fața acestei realități juridice se ridică problema menținerii culpei subiective în fundamentarea răspunderii civile delictuale, ca un element de echilibru al întregului sistem juridic [24].

În literatura rusă de specialitate din toate perioadele de dezvoltare a Federației Ruse, de asemenea se întîlnesc lucrări consacrate atît nemijlocit vinovăției în dreptul civil, cît și vinovăției în contextul răspunderii juridice civile. Aici putem evidenția așa civilisti ruși cum ar fi Meer D.I., Șerșenevici G. F., Anenkov K. Această temă a fost cercetată mai fundamental de savantul din perioada sovietică Matveev G.K., care în 1951 a susținut teza de doctor cu tema: „Vinovăția drept condiție a răspunderii juridice civile în dreptul sovietic” [25].

Ca idee la nivel de principiu, vinovăția civilă a fost reglementată de CC al URSS, adoptat în anul 1964.

Trebuie de menționat că savanții ruși au două viziuni asupra noțiunii de vinovăție în drep-



tu civil. Astfel, O.S. Ioffe, G.K. Matveev, O.A. Krasavcikov, A.M. Beleakova, E.A. Suhanov, P.A. Sergheev, V.S. Tolstoi susțin concepția de vinovăție sub aspect psihologic. Alți cercetători sînt adepții concepției de vinovăție obiectivă. Aceștea sînt: M.M. Agarkov, S.S. Alekseev, M.I. Braghinski, V.V. Vitreanski. Nu putem să nu evidențiem așa savanți care, în contextul caracterizării răspunderii juridice civile, au acordat o mare atenție studiului vinovăției din dreptul civil, cum ar fi X.I. Șvarț, L.A. Lunț, I.B. Novîțki, V.A. Oighenziht, E.A. Pavlodski, M.G. Rozenberg, N.S. Malednin, O.V. Dmitrieva și alții.

Dintre autorii ruși contemporani care abordează noțiunea de vinovăție în dreptul civil îi putem evidenția pe Patențev D. A., Garamita V.V. cu lucrarea „Вина в гражданском праве” [27] și Idrisov H. V. cu monografia „Vinovăția drept condiție a răspunderii în dreptul civil din Rusia” [28]. Autorul Idrisov H.V. a studiat foarte serios această temă în teza de doctorat, pe care a susținut-o cu succes în 2010.

Alți autori moderni ruși care au studiat și au scris articole științifice la tema dată sînt: D. Bogdanov, „Vinovăția ca o condiție a răspunderii juridice civile (analiza teoriei și practicii judiciare)”, 2008; N. Soldatova, „Vinovăția ca temei pentru reparația prejudiciului moral (cînd legea prevede existența ei)”, 2005.

Mai multe articole științifice consacrate problemelor prejudiciului moral în care se analizează și vinovăția din cadrul legislației ruse, germane și americane sînt semnate de savantul rus A. Erdelevski: „Compensarea prejudiciului mo-

ral”; „Compensarea prejudiciului moral în Germania”; „Reglementarea juridică privind compensarea prejudiciului moral în SUA” și altele [29-31]. Putem menționa publicațiile cercetătorilor ruși care în lucrările lor, alături de repararea prejudiciilor în dreptul civil, au analizat și noțiunea de vinovăție: A. Kazanțev, „Reglementarea juridică de reparare a prejudiciului, cauzat salariaților la întreprinderi” [32]; S. Vorobiov, „Dezvoltarea contemporană a institutului compensării prejudiciului moral în dreptul rusesc” [33] și alții.

Doctrinarii ruși, discutînd despre vinovăție în calitate de condiție a răspunderii juridice civile delictuale, sînt preocupați de problema prezumției vinovăției. Astfel, opiniile privind acest subiect se împart în mai multe direcții. Majoritatea consideră că în dreptul civil vinovăția se prezumă [34, 35]. Unii susțin că în Codul civil al Federației Ruse există norme speciale care prevăd necesitatea dovedirii vinovăției [36]. Alții consideră că ea trebuie să fie prevăzută prin lege și nu e necesar să fie dovedită în procedura judiciară [37-39].

O problemă legată de importanța vinovăției în dreptul civil, care este abordată de savanții ruși și savanții din Kazahstan, este rolul vinovăției în repararea prejudiciului moral. Art. 364 al Codului civil al Republicii Kazahstan expres prevede că unul dintre criteriile importante în aprecierea valorii prejudiciului moral este vinovăția și gradele ei. Despre vinovăție în calitate de criteriu important de apreciere a valorii prejudiciului moral se subliniază și în art. 1083 al Codului civil al Federației Ruse. Astfel, putem concluziona că în

aceste țări s-ă făcut un pas înainte în domeniul discutat.

**Din analiza doctrinei din diferite state privind noțiunea de vinovăție în calitate de condiție a răspunderii juridice civile și celei delictuale reies următoarele concluzii:**

**1. Vinovăția în calitate de condiție sau element al răspunderii juridice civile a servit drept temă de studiu atît la nivel general, cît și în calitate de condiție în funcție de formele răspunderii juridice civile, și chiar separat în calitate de condiție a răspunderii juridice civile delictuale, de fiecare dată evidențindu-se particularitățile specifice ale acesteia.**

**2. Majoritatea doctrinarilor pledează pentru necesitatea păstrării vinovăției în calitate de condiție a răspunderii juridice civile și îndeosebi a răspunderii juridice civile delictuale, și sînt pentru creșterea importanței acesteia la aplicarea răspunderii juridice civile.**

## Referințe bibliografice

1. Baltag D. *Teoria răspunderii și responsabilității juridice*. Chișinău: ULIM, 2007.
2. Baltag D. *Vinovăția – temei sau condiție a răspunderii juridice?* Revista Națională de Drept, 2006, nr. 6, p. 18.
3. Cojocari E. *Drept civil. Răspunderea juridică civilă*. Chișinău: Ed. Business Elita, 2002.
4. Cojocari E. *Răspunderea civilă și categoriile ei*. Analele ULIM. Drept, vol. 2. Chișinău, 1997, p. 25-34.
5. Cojocari E. *Culpa și formele ei*



în dreptul civil. Symposia Professorum, seria Drept. 2002, p. 23.

6. Cojocari E. *Aplicarea răspunderii juridice delictuale pentru prejudiciile cauzate de minori*. Symposia professorum. Drept. Materialele sesiunii științifice din 10-11 octombrie, 2003, Chișinău, 2004, p. 97-101.

7. Bloșenco A. *Răspunderea pentru prejudiciul cauzat de minori și persoane incapabile*. Revista Națională de Drept, 3/19, 2002.

8. Bloșenco A. *Răspunderea pentru prejudiciul cauzat de un izvor de pericol sportiv*. Revista Națională de Drept, 12/21, 2001.

9. Bloșenco A. *Răspunderea pentru prejudiciul cauzat prin vătămarea sănătății*. Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova, 5/104, 2001.

10. Ghimpa Nicolae D. *Responsabilitatea civilă delictuală și contractuală*. București, 1946, p. 62-78.

11. Dogaru I. *Valențele juridice ale voinței*. București: Ed. științifică și enciclopedică, 1986, 201 p.

12. Romoșan Ioan-Dorel. *Vinovăția în dreptul civil român*. București: All Beck, 1999, 351 p.

13. Boilă Lacrima Rodica. *Răspunderea civilă delictuală subiectivă*. București: Ed. C. H. Beck, 2009, 439 p.

14. Eliescu M. *Răspunderea civilă delictuală*. București: Ed. Academiei, 1972.

15. Anghel Ion M., Deak Francisc, Popa Marin F. *Răspunderea civilă*. București: Ed. Științifică, 1970.

16. Popescu Tudor R., Anca Petre. *Teoria generală a obligațiilor*. București: Ed. Științifică, 1968.

17. Ionașcu Traian, Barasch Eugen A. *Răspunderea civilă delictuală. Culpă ca element al răspunderii*. SCJ, nr. 1/1970.

18. Stătescu Constantin, Bîrsan Corneliu. *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*. București: Ed. ALL, 1995, p. 175-197.

19. Marty G. *Illicite et responsabilite*. Etudes juridiques offertes à L. Julliot de la Morandiere, 339 p.

20. Marty G., Raynaud P. *Droit civil. Les obligations*, 2-ed., tome I, Les sources, Sirey, Paris, 1965, 454 p.

21. Ph. le Tourneau. *La responsabilite civile des personnes atteintes d'un trouble mental*. La Semaine juridique, edition generale (JCP G.), 1971, 1, 2401 p.

22. Jourdain P. *Recherches sur l'imputabilite en matiere de la responsabilite civile et penale*, these Paris II, 1982.

23. Art. 823, cap. 2 din Codul civil german.

24. Rade Ch. *Reflexions sur les fondements de la responsabilite civile*. Recueil Dalloz, 1999, Chronique, p. 313-319. *L'impossible divorce de la faute et de la responsabilite civile*, în Recueil Dalloz, 1998, Chronique, p. 301.

25. Матвеев Г. К. *Вина как основание гражданско-правовой ответственности по советскому праву*, автореферат, Москва, 1951, 20 с.

26. Матвеев Г. К. *Вина в гражданском праве*. Киев: изд. Киев. унив., 1955, 308 с.

27. Патенцев Д.А. Гарамита В.В. *Вина в гражданском праве*. Москва, с. 22.

28. Идрисов Х. В. *Вина как условие ответственности в Российском гражданском праве*. Грозный, изд. ИГУ, 2008, с. 71.

29. Erdelevski A. *Compensarea prejudiciului moral*. Zakonnosty 5/36, 1997.

30. Erdelevski A. *Compensarea prejudiciului moral în Germania*. Zakonnosty, 7/44, 1997.

31. Erdelevski A. *Reglementarea juridică privind compensarea prejudiciului moral în SUA*. Zakonnosty, 6/47, 1997, p. 22-21.

32. Kazanțev A. *Reglementarea juridică de reparare a prejudiciului, cauzat salariaților la întreprinderi*. Rossiyskaya Yusticia 11/35, 1996.

33. Vorobiov S. *Dezvoltarea contemporană a institutului compensării prejudiciului moral în dreptul rusesc*. Rossiysky sudya 3/27, 2004.

34. Новицкий И.Б., Лунц Л.А. *Обязательственное право*. Москва, 1950, 319 с.

35. Богданов Д. *Вина как условие гражданско-правовой ответственности (анализ теории и судебной практики)*. Российский судья, 2008, № 4, с. 20.

36. Федеральный закон от 10 января 2003 г. № 18-ФЗ *Устав железнодорожного транспорта Российской Федерации*. СЗ РФ, 2003, № 2, с. 170.

37. Бабаев В.К. *Презумпции в советском праве*. Учебное пособие. Горький, 1974, с. 14.

38. Цуканов Н.Н. *О критериях правовой презумпции*. Законотворческая техника в современной России: состояние, проблемы, совершенствование. Сборник статей. Н.Новгород, 2001, 504 с.

39. Кузнецова О.А. *Презумпции в гражданском праве*. Санкт-Петербург, 2002, с. 25-26.